

Takiyyüddin er-Râsîd'in fiziğe dair *Nevru hadikati'l-ebşâr* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2558, vr. 38^r, 63^r)

lamıştır (*Dirâse tahlîliyye li-mahtûti't-Turukî's-seniyye fi'l-âlâti'r-rûhâniyye*, Küveyt 2000). **16.** *Nevru hadikati'l-ebşâr ve nûru haqîkati'l-enzâr*. İbnü'l-Heysem ve Kemâleddin el-Fârisî'nin çalışmalarını açıklamak ve geliştirmek amacıyla kaleme alınmış bir optik kitabıdır. Müellifin Kazasker Molla Abdülkerim Çelebi'ye ithaf ettiği eser üzerine Hüseyin Gazi Topdemir doktora çalışması yapmış ve metni Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*Takiyüddin'in Optik Kitabı*, Ankara 1999). **17.** *Buğyetü't-tullâb min 'ilmi'l-hisâb*. Osmanlılar'da kullanılan hesap-ı Hindî ve hesap-ı sittîni üzerinedir; eserinde ondalık kesirlerle de yer verilmiştir. **18.** *Kitâbü'n-Nisebi'l-müşâkile fi'l-cebr ve'l-mukâbele*. **19.** *Risâle fi 'ameli'l-mizânî't-tabî'i el-lezi yu'lemu bihi mâ fi'l-cismi'l-mürekkeb min ma'deneyn muhtelifeyn*. Archimedes terazisi hakkındadır. **20.** *el-Meşâbihu'l-muẖhire fi 'ilmi'l-bezdere*. Av kuşları ile bunların terbiye ve tedavisinden bahseder. **21.** *Şerhu'l-ebiyâti't-tis' fi'stihrâci't-tevârîhi'l-meşhûre*. Müellifin hicrî tarihle diğer tarihlerin birbirinden nasıl çıkarılacağına dair daha önce yazdığı dokuz beytin şerhidir. **22.** *Tercümânü'l-eṭṭebbâ' ve lisânü'l-elibbâ'* (eserlerinin yazma nüshaları için bk. İhsanoğlu ve dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü*, I, 202-217; *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 84-87; Os-

manlı Tabii ve Tatbiki Bilimler, I, 40-44; Şeşen, *Fihrisü Mahtûât*, s. 153).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 286-287; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, II, 16; III, 207-210; Hafâci, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 151-153; *Sicill-i Osmânî*, II, 52; Sevim Tekeli, *Nasirüddin, Takiyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin Mukayesesi*, Ankara 1958; a.m.f., "İstanbul Rasathanesinin Araçları", *Araştırma*, XI, Ankara 1979, s. 29-44; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi*, Ankara 1969; Şeşen, *Fihrisü Mahtûâtü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 153; a.m.f., "Meşhur Osmanlı Astronomu Takiyüddin el-Râsîd'in Soyü Üzerine", *Erdem*, IV/10, Ankara 1988, s. 165-180; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 199-217; a.m.f. v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 83-87; a.m.f. v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, İstanbul 2006, I, 39-44; Remzi Demir, *Takiyüddin'de Matematik ve Astronomi*, Ankara 2000; a.m.f., "Takiyüddin ibn Marûf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uyarlaması", *ACİFD*, XL (1999), s. 403-424; Yazuv Unat, "Takiyüddin ve İstanbul Gözlemevi", *Türkler* (nşr. Hasan Celâl Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 277-288; a.m.f., "Türk Teknoloji Tarihinden İki Örnek: Cezerî ve Takiyüddin", *1. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri (15-17 Kasım 2001): Türk Teknoloji Tarihi* (nşr. Emre Dölen – Mustafa Kaçar), İstanbul 2003, s. 75-79; Melek Dosay, "Takiyüddin'in Cebir Risalesi", *TTK Belleten*, LXI/231 (1997), s. 301-319; D. A. King, "Takî al-Dîn", *El²* (İng.), X, 132-133; Hamîd Rızâ Giyâhî Yezdî, "Takiyüddin-i Râsîd", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahrân 1382/2003, VII, 876-880.

HÜSEYİN GAZİ TOPDEMİR

TAKİ-i EVHADÎ

(تقی أوحدي)

Mîr Takiyyüddin Muhammed b. Muîniddin Muhammed b. Sa'diddin Muhammed Evhadi Dekkâki Belyânî (ö. 1042/1632-33'ten sonra)

İrânî şâir ve tezkire yazarı.

2 Muharrem 973 (30 Temmuz 1565) tarihinde İsfahan'da doğdu. Hayatıyla ilgili en önemli kaynak kendi yazdığı '*Arafâtü'l-âşîkin*' adlı tezkire kitabıdır. Buna göre Nîşâbur sülâlesinden Ebû Ali ed-Dekkâk'ın (ö. 405/1015) ahfadından Şeyh Evhadüddin Abdullah b. Ziyâeddin Mes'ûd el-Belyânî el-Kâzerûnî'nin soyundandır. Kâzerûnî'ye bağlı Belyân beldesinden seyyid bir aileden gelen Evhadî'nin babası Şeyh Muînüddin Muhammed, Fars bölgesinden İsfahan'a göç etmiş bir din âlimi ve şairdi. Doğduğu günlerde babası vefat eden Evhadî çocukluk ve gençlik yıllarını İsfahan'da geçirdi. Burada Şah I. Tahmasb'ın seyyid ailelerinin yetimleri için kurduğu dârüleytâmda öğrenim gördü; sarf, nahiv, mantık, matematik ve Kur'an dersleri aldı. Annesinin vefatı üzerine bir yıl kadar Yezd şehrinde yakınlarının yanında kaldıktan sonra İsfahan'a döndü. 989'da (1581) birçok şair ve âlimle tanışıp dostluk kuracağı Şiraz'a gitti. Şiraz'da damadı olacağı Mîr Kârî Geylânî'nin yanında tahsilini sürdürdü. İlk şiirlerini bu sırada yazdı. 993'te (1585) İsfahan'a döndüğünde tanınmış bir âlimdi. İsfahan'da Safevî Hükümdarı Muhammed Hudâbende'nin hizmetine girdi. Ardından Şah I. Abbas'ın himayesini gördü. Şah Abbas'la birlikte Kâşân, Kum ve Kazvin seferlerine katıldı. Gittiği yerlerdeki şairlerle tanıştı. Şah Abbas tarafından "şair begi" unvanıyla taltif edildi. 1005 (1597) yılında Şi'ler'ce kutsal sayılan yerleri ziyaret etti. Üç yıl süren Necef, Kerbelâ ve Bağdat seyahatinden sonra İsfahan'a döndü. 1015'te (1606) arkadaşlarıyla birlikte Hindistan'a gitti. Kandehar, Kâbil, Lahor, Agra ve Ahmedâbâd başta olmak üzere birçok şehre uğradı, şair ve âlimlerle görüştü. Tezki-resini Agra'da yazdı. Ahmedâbâd'da (Gucerat) kaleme aldığı bazı şiirleri 1036 (1627) tarihini taşır. *Ka'be-i İrîân* adlı eserini burada tamamladı. Ölüm tarihi kesin şekilde bilinmemekle beraber 1040 (1630) yılı civarında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Ahmed Gülçin-i Meânî 1042 (1632-33) yılında hayatta olduğunu ileri sürmekte, bazı kaynaklarda ölüm yılı 1050 (1640) olarak kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *‘Arafâtü'l-‘âşîkîn ve ‘arasâ-tü'l-‘ârifîn*. Müellif bu Farsça eserini 1022'de (1613) yazmaya başlamış ve 1024'te (1615) tamamlamıştır. Bazı kütüphane kataloglarında eserin adı *‘Arafâtü'l-‘ârifîn ve ‘arasâtü'l-‘âşîkîn* şeklinde geçmektedir. Umumi mahiyette bir tezkire olan ve 3000'den fazla şair hakkında bilgi verilen eser alfabetik düzenlenmiştir. Birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (Storey, I/2, s. 811). 2. *Ka‘be-i ‘İrfân*. 1626'da kaleme alınmış olup bir önceki eserin kısaltılmış şeklidir (a.g.e., a.y.). 3. *Sürme-i Süleymânî*. Bu Farsça sözlük Mahmûd Müdebbirî tarafından neşredilmiştir (Tahran 1364 hş.). Evhadî'nin kıta, kaside, gazel ve mesnevileri 32.000 beyit tutmaktadır. Kaside ve kıtalarından oluşan divanını *Tezkiretü(Nuşretü)'l-‘ârifîn*, gazellerini ihtiva eden mecmuayı da *Tezkiretü'l-‘âşîkîn* diye adlandırmıştır. Mesnevileri ise *Ya‘kûb u Yûsuf, Sâkinâme, Ka‘be-i Didâr, Ka‘betü'l-‘Haremeyn, Levh-i Mahtûz, Kelâm-ı Kudret ve Sefinetü's-Sekîne* adlarını taşımaktadır. Rubâileri *Rubâ‘iyyât-ı Evsâfiyye ve Rubâ‘iyyât-ı İzzâfiyye* olarak şöhrat kazanmıştır. Bu şiirleri dağımık halde farklı kütüphanelerdeki yazmalarda bulunmaktadır. Kaynaklarda Evhadî'ye atfedilen ve kendi tezkiresinde zikrettiği diğer eserleri *Firdevs-i Hıyâl, Risâle-i Kâfiyetü'l-kâfiye, Risâle-i Miiftâh-ı Meâtîh-i Gaybiyye ve Cifr-i Evhadî'dir* (eserleri ve yazma nüshaları için bk. Nazir Ahmad, XXXII/4 [1958], s. 288-294; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, *Nâme-i Ferhengistân*, I/3 [1374 hş.], s. 48-51).

BİBLİYOGRAFYA :

Takî-i Evhadî, *Sürme-i Süleymânî* (nşr. Mahmûd Müdebbirî), Tahran 1364 hş., neşredenin girişi, s. yek-bist u yek; Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî*, Tahran 1317 hş., s. 303-304; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 808-811; Neffisî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 379-380, 537, 658, 660, 805-806; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yı Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 1-24, 33-36; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1730-1732; M. Ali Müderis, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), I, 201; *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Khuda Bakhsh Oriental Public Library*, Patna 1993, VIII, 75-79, 117; Nazir Ahmad, “Ta‘qî Awhadî”, *IC*, XXXII/4 (1958), s. 276-294; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, “‘Arafâtü'l-‘âşîkîn Seyrî der Ahvâl ve Âşâr-ı Mü‘ellif-i Ân”, *Nâme-i Ferhengistân*, I/3, Tahran 1374 hş., s. 31-53; a.mlf., “Evhadî-yi Belyânî”, *DMBİ*, X, 414-415; J. T. P. de Bruijn, “Ta‘qî Awhadî”, *EP* (İng.), X, 132.

RIZA KURTULUŞ

TAKİ HAN

(bk. MİRZA TAKİ HAN).

TAKİ-i KÂŞİ

(تقی کاشی)

Mîr Takıyyüddîn Muhammed
b. Şerefiddîn Âlî Hüseyinî-i Kâşânî (Kâşî)
(ö. 1016/1607-1608)

Hulâşatü'l-eş‘âr adlı
Farsça tezkiresiyle tanınan müellif
(bk. HULÂSATÜ'L-EŞ‘ÂR).

TA'KİD

(التعقید)

İfadedeki karışıklık
ve bozukluk sebebiyle
sözün güç anlaşılması mânasında
belâgat terimi.

Sözlükte “bağlamak, düğümlmek” anlamındaki **akd** kökünden türeyen **ta'kid** “ip vb. şeyleri düğümlmek, sağlam düğümlmek” mânasına gelir. Belâgat terimi olarak “lafzında veya mânasındaki karışıklık ve bozukluk sebebiyle sözün güç anlaşılır biçimde ifade edilmesi” demektir. **Muâdale, iğlâk, tak'ir** gibi kelimeler de ta'kid ile eş anlamlı veya yakın anlamlıdır. Belâgat âlimlerinin ta'kid kavramını tanımlamaları tarihî süreç içinde bazı farklılıklar göstermiştir. Câhiz bu kavramı “muhatab tarafından güç anlaşılacak şekilde sözde bulunan kapalılık, söz söyleyenin dilindeki peletlik sebebiyle kelimeleri rahat telaffuz edememesi” mânasında kullanmıştır (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 8). Ta'kidî “sözde anlamı bilinmeyen kelimelere yer verilmesi ve sözün bölümlerinin birbiriyle aşırı irtibatlandırılması neticesinde mânanın belirsizleşmesi” şeklinde tanımlayan Ebû Hilâl el-Askerî'nin garîb kelime kullanımını da ta'kid kapsamına dahil ettiği görülür (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 45). Ancak daha sonra Hatîb el-Kazvînî garâbeti ta'kidten ayrı bir kavram biçiminde değerlendirmiş ve onu sözün değil kelimenin fesahatini bozan bir özellik diye nitelemiştir. Fahreddin er-Râzî sözün ta'kidten uzak olmasını fesahatin gereği olarak belirlerken Sekkâkî bu özelliği fesahatin anlamı ilgili kısmına ait görmüştür. Öte yandan fesahat ve belâgat kavramlarını, aralarındaki farkı daha açık biçimde ortaya koyan Hatîb el-Kazvînî fesahati kelime, söz ve söz söyleyenle ilgili olmak üzere üç kısma ayırır ve sözde bulunan fesahat özellikleri arasında ta'kidten uzak olmayı da zikreder. Kazvînî, ta'kidî lafızla ve mâna ile ilgili olmak üzere ikiye ayırır.

Lafızla İlgili Ta'kid. Sözün düzenlenmesinde muhatabın anlamı kavrayamayacağı şekilde karışıklık ve bozukluğun bulunmasıdır. Bu da cümleyi oluşturan öğelerin yerlerinin değiştirilmesi (takdim-tehir), hazfedilmesi veya daha sonra gelen isme önceden zamirle göndermede bulunulması gibi hususlarda ortaya çıkan kapalılık ve bozukluktur. Söz dizimindeki karışıklık, meşhur nahiv kurallarına uyulmaması veya uyuşma bile ifade edilmek istenen mânanın anlaşılmasının aşırı derecede zorlaştırıldığı durumlarda bahis konusu olmaktadır. Ferezdak'ın Halife Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı İbrâhim b. Hişâm'ı övdüğü şu beytinde görüldüğü gibi: *وما مثله في الناس إلا مملكا / أبو أمه حتى أبو يقاربه* “Burada zamirlerin merciinin karışık olması, vezin zaruretiyle “أبو أمه أبو” cümlesinin öğeleri arasına onlarla gramatikal ilgisi bulunmayan “حتى” ve “يقاربه” kelimelerinin getirilerek lafızların diziminde bozukluk ve karışıklığın oluşması sözü anlaşılabilir duruma sokmuştur. Aslında bu dizimdeki dört zamir den birinci, üçüncü ve dördüncü zamirler İbrâhim b. Hişâm'a, ikinci zamir de Halife Hişâm'a aittir. Cümlelerin düzenli kurgusu şöyledir: *وما مثله في الناس حتى يقاربه / إلا مملكا أبو أمه أبو*” (Hayatki insanlar arasında erdemlerde ona yaklaşacak kimse yoktur. Ancak bir halifenin dışında ki onun annesinin babası onun [İbrâhim b. Hişâm] babasıdır).

Türk dili belâgatında da lafzî ta'kide örnekler gösterilebilir. “Pek ziyade seni gördüğümde memnun oluyorum” cümlesinde anlatılmak istenen görüşmekten duyulan memnuniyetin çokluğu iken kelimelelerin yanlış dizilmesi sebebiyle sık görüşmekten duyulan memnuniyet anlamı ifade edilmektedir. “Bazıları o bulutları ince, zarif birer tüle benzeterek semayı bir yüzü örtülü mâşuka gibi severler” cümlesinde “bir” sıfatı mâşukayı, “yüzü örtülü” sıfatı da mâşuka ismini nitelemektedir. Ancak bir sıfatı ile mâşuka isimleri arasına “yüzü örtülü” sıfatı getirilince mâşuka tasvirinde belirsizlik meydana gelmiştir. Böylece mâşukanın bir yanağı örtülü, diğeri açık veya peçeli bir kadın olduğu düşünülebilir. Cümlelerin ilgili kısmı, “yüzü örtülü bir mâşuka” şeklinde kurulduğunda anlatımdaki kapalılık ortadan kalkacak ve yüzü örtülü bir sevgili tasviri yapıldığı anlaşılacaktır. Türkçe'de cümlelerin öğelerinin yerli yerinde bulunmaması, özellikle yüklemle özne ve nesnenin önce gelmesi nesirde ifade kusuru diye görülmekle birlikte şiirde bu tür takdim tehirler hoş karşılanmıştır ve yaygın